

BUDA ÉS PEST A BACH-KORSZAKBAN.

Irta: Szinnyei Ferenc.

A Z ÖNKÉNYURALOM erős politikai nyomása kétségkívül zsibbasztólag, néha bénítólag hatott a nemzet életére, de azért ez az élet folyt tovább a szabadságharc után is. A Bach-kormánynak különben sem az volt a célja, hogy minden fejlődést megakasszon, hanem csak arra ügyelt, hogy a fejlődés folyama alá ne mossa az ő politikai rendszerének épülő falait. Így azután volt élet, mozgás, élénkség ebben a korban is. A magyarság erős korlátok közé szorítva, de élt, s nem is olyan szomorú életet, mint a főntebb elmondottak után gondolnók.

A fővárosnak mind szorosabbá vált a kapcsolata az ország többi részével és a külfölddel. Pestről Bécsbe mindennap, Zimonyba hetenként kétszer, később háromszor, Orsovára hetenként kétszer indult gőzhajó. Rendes hajójárat volt Galacig s innen Konstantinápolyig. A Tiszán Tokajtól Szolnokig, onnan Szegedig és Zimonyig jártak hajók kétszer hetenként, a Száván Zimonytól Sziszekig. A Balatonon a Kisfaludy-gőzös Balatonfüredtől Keszthelyig járt háromszor hetenként (öt állomást érintve) s ugyancsak háromszor Kenesére a pesti gyorskocsi utasait fölvenni, s Füredre szállítani.

A Dunagőzhajózási Társaság óbudai hajógyárában, hol több mint kétezer munkás dolgozott, folytonosan épültek a hajók. 1850-ben, tehát már korszakunk legelején, 47 hajó járt a Dunán, másfél millió utast, s négy és félmillió mázsa árut szállítva.

A szárazföldi közlekedést még mindig gyorskocsik bonyolították le, melyek mindenféle irányban jártak, elég kényelmetlenek, s nevük ellenére elég lassúk voltak. A vasutak csak fokónként szorították ki őket.

A negyvenes évek végén csak Pesttől Vácig és Pesttől Szolnokig járt vonat, de 1850. december 15-én már megnyílt a Pest—bécsi vasutvonal, mely összekötötte a fővárost a külfölddel. 1859 végén ezen kívül már a következő vasútjaink voltak: Bécs—Győr—Újszöny; Pest—Szeged—Temesvár—Báziás; Pest—Szolnok—Püspökladány—Debrecen; s ezzel a vonallal kapcsolatban Püspökladány—Nagyvárad, Szolnok—Mezőtur—Arad, Arad—Nagyvárad. A pályaudvar a mai Nyugati pályaudvar helyén állott (öt sín párral). A mozdonyokat fával fűtötték, télen az utasok (de csak 1856-tól kezdve) az állomásokon «melegített zsákokat» rendelhettek a lábuk alá. Az új vonalakon elég gyakoriak voltak a szerencsétlenségek, melyekről az egykorú lapok siettek hírt adni. Ilyen hír pl., hogy 1851. július 17-én a Bars nevű mozdony Vecsésnél kisiklott, s pár lépésnyire a homokba fúródott. Hogy nagyobb baj nem történt, az a mozdonyvezető lélekjelenlétének köszönhető, ki «merész kezekkel ragadá meg a csavartyut, s a gőzerőt hirtelen kibocsátván, a neki szilajult gőzmén megzabolázva állott meg». A német kalauzok természetesen keréketörték az állomások magyar neveit, pl. Gönyűből «Kenyi»-t, Kőbölkütből «Gebelgit»-et csináltak. A táviróvonalak a vasúttal párhuzamosan szaporodtak.

Buda és Pest még ebben a korban is kisváros, Buda lakossága 1851-ben

ötvenezer, Pesté több mint százezer. Buda majdnem egészen német, Pest már magyarabb, de még messze van a teljes megmagyarosodástól.

A két város képe nagyjából ugyanolyan, mint a század első felében. Itt csak a kép néhány új vonását emeljük ki.

Széchenyi Lánchídját 1849. november 20-án délben nyitották meg. Haynau és Geringer, a polgári kormányzó mentek át rajta először hivatalosan. A régi hajóhidat lebontották, vele együtt eltűntek a főváros életéből a sokat emlegetett hajóhid-mizériák. Széchenyi másik terve, az Alagút is ekkor valósult meg. Clark Ádám 1853-ban már áttörte a Várhegyet. Kapuzatát eleinte egyiptomi stílusban tervezte, de tervét szerencsére megváltoztatta. 1857. április 30-án nyílt meg a kocsiforgalom számára is, s így végre a két város kapcsolata teljessé vált. A helyi közlekedés másként is javult. A Várba vezető Albrecht-út (ma Hunyadi János-út) ekkor épült. A kezdetleges csónak-közlekedés mellett megindult a helyi-hajóközlekedés. Óbudára óránként indult hajó s öt állomást érintett (köztük a Császárfürdőt). Társaskocsik (omnibuszok) jártak többfelé, így a Városligetbe, a budai hegyek közé, sőt Budáról Promontor (Budafok) és Tétény felé is. A kétfogatú bérkocsik mellett 1853-tól kezdve az egyfogatúak (comfortable), a ma már eltűnt «komflik» ősei is meghonosodtak. Hamarosan nagy lett a keletük, mert 12 pengőkrajcárért körülbelül akkora utat tettek, mint a kétfogatúak egy forintért. Igaz, hogy lasúak voltak. A *Pesti Napló* szerint lovaik «nem ügetnek, nem poroszkálnak, csak másznak, léptetnek». Számuk 1855-ben már 90-re, a kétfogatúaké pedig 160-ra emelkedett csak Pesten. Kocsisaik olyanok voltak, mint a bécsi fiákeresek: kedélyeskedők, és sült németek.

Az utcák közül még nagyon sok nem volt kövezve, csatornázva s nyáron öntözve, de azért ez a helyzet is fokozatosan javult. A világítás nagyon kezdetleges volt. Az olajlámpák sötéten égtek, sok már este tíz óraker kialudt. A légszeszvilágítás csak 1856 decemberében kezdődött. A kávéházakban, vendéglőkben, magánlakásokban néhány nappal előbb gyulladtak ki a gázlángok, az utcákon december 11-én volt az első próbavilágítás. «Az olajlámpák szomorúan, fénytelen búskodnak az új jelenség előtt, melyet az utcákon mindenki a kíváncsiság érdekelével bámul», írja a *Hölgyfutár*. 1859 elején már 33.600 gázláng égett Pesten, természetesen csak a főtvonalonon, másutt továbbra is olajlámpák terjesztették a világosságot, vagy inkább a sötétséget.

Az Újtér (ma Erzsébettér) parkozása már 1847-ben megkezdődött, mikor megszűnt vásártér lenni, s itt építették fel a Stadtheater (a mai Vörösmarty-téren) leégése után a német «Nottheatert». A fák és bokrok ültetését az ötvenes években fokozatosan folytatták. A József-teret 1858-ban parkozták. A Nemzeti Múzeum kertjét adakozásból és jótékony célú hangversenyek jövedelméből létesítették. 1855-ben kezdték meg az ültetést s 1857-ben fejezték be. Csúnya deszkakerítését csak lassan cserélték ki vasrács-kerítéssel. 1859-ben még csak a homlokzat előtti rész volt készen. A várbeli bástyasétányon, melyet akkor még akácfasor árnyékolta be, s hol hetenként kétszer volt térszene, szintén szívesen sétált a közönség. Az egyetemi füvészkert átköltöztetése a mai Múzeum-körütről mai helyére 1852-ben fejeződött be.

A Színháztér (a mai Vörösmarty-tér) volt Pest legforgalmasabb tere. Volt itt több vendéglő, kávéház, cukrászat, sörház, fiákerállomás. Mint az egykorú pesti útmutató mondja: «da kann man eigentlich sehen, dass Pest eine Weltstadt ist». A «világvárosias» képet azonban kissé megzavarták az

alacsony, dísztelen harmincadépület (a mai Garbaud-palota helyén), az északi oldal kis egyemeletes házai, s a rossz, hegyes kövekből álló kövezet.

Az 1849-i bombázást hamarosan kiheverte a két város. A budai vár bástyaait és kapuit 1850-ben már rendbehozták. Egy-két év alatt az osztrákok felépítették a gellérthegyi citadellát. «A Gellérthegyre erős várkorona ült», mint a *Divatcsarnok* 1853-ban írta. 1850-ben Pesten háromszáz új ház volt készen vagy épülőfélben. Sokban csigán lehet a fát és vizet felhúzni az emeletekre (!), néhol pedig a vizet felszivattyúzni. 1852-ben is alig volt utca, hol új házat ne építettek, vagy régít ne tataroztak volna.

A lipótvárosi bazilika alapkövét 1851-ben tették le. A belvárosi plébániát restaurálták s köréje boltokat építettek (ezeket nem régen bontották le). 1857-ben készült el a Kerepesi-uti temető kis kápolnája, 1859-ben pedig a dohányutcai zsinagóga.

A krisztinavárosi hatalmas Karácsonyi-palota is ekkor épült, valamint a Nemzeti Lovarda, és a lipótmezei elmegyógyintézet. Az országuti (múzeum-körúti) Kunewalder-házat is akkor alakították át állatgyógyintézetté (a mai Állatorvosi Főiskola őse).

A rommá lőtt vigadó és leégett német városi színház (a mai Haas-palota helyén) a korszak egész folyamán úgy éktelenkedett. A vigadó ujjáépítését csak 1859-ben határozták el Feszl Frigyes pályadíj-nyertes, pompás terve alapján (a mai Fővárosi Vigadó).

Az új bérházak jó részét, úgy mint az előbbi évtizedben, Hild József, Kasselik Ferenc, Pollák Mihály és Zitterbarth Mátyás neves építésszek, a magyar neo-klasszicizmus jeles mesterei, tervezték. Kiváló működésük megteremtette Pest egységes városképét, melyet azóta barbár-módon tönkre tettek.

A Bach-korszakban kezdődött a házak utcánként való számozása. Azelőtt a számozás minden városrészben egytől százig haladt (az összes házakat végig számozták). A számozásnak különben akkor nem volt olyan nagy jelentősége, mert a házakat a tulajdonosok nevéől ismerték: Ürményi-, Cziráky-, Sina-, Marczibányi-, Nákó-, Horváth-, Kasselik-, Orczy-ház stb. Négyemeletes ház 1850-ben mindössze négy volt Pesten.

Legszébb boltok akkor is a belvárosban voltak, főként a Váci- és az Uri-utcában (ma Petőfi Sándor-utca), így Brunner játékkereskedése, Alter híres divatárusboltja s Lechner órásüzlete a Váci-, Mössmer fehérneműraktára az Uri-utcában, Ditmár lámpakereskedése a József-téren stb.

A magyar ipar a malom-, cukor- és szeszipart kivéve bizony lassan fejlődött ebben a korban is. A *Magyar Sajtó* szerint (1858 febr. 27.) a Budapest levő néhány (bőr-, cukor-, mezőgazdasági gép-) gyáron és malmon kívül vidéken alig van jelentékeny ipartelep. Azért az újságok örömmel adnak hírt minden e téren elért eredményről. Így dicsekedve említik Beregszászy Lajos zongoragyárát, mely külföldre is szállított zongorákat, Skriván kalapgyárát, mely 1855-ben ötvenötezer kalapot készített, sőt azt is följegyzik, hogy Havas József Kőbányán magyar konyakot gyártott.

Lássuk ezután, hogy hol szórakozott és mulatott a Bach-korszak magyarja a fővárosban.

A vidékieknek s a külföldieknek sok és különböző színvonalú fogadó állott rendelkezésére. Legelőkelőbbek voltak az Európa (a mai főkapitányság épülete), melyet 1851-ben újra bútoroztak, az István Főherceg (ma a GyOSz háza az Akadémia-utcában), az Angol Királynő (ma a Pénzintézeti Központ),

melyet a bombázás után Hild épített újra, a Vadászkürt (a mai helyén), a Magyar Király (Dorottya-u. 1.), a Nádor (a Váci-utcában), a Tigris (a Nádor-utcában) s Páris városa (a mai Vilmos császár-úton). Budán csak a várbeli Fortuna (a Fortuna-utcában) s a Hid (Zur Brücke), az egykori hajóhid budai hídfőjével szemközt (a mai kioszk táján) voltak elegánsabb hotelek.

A másodrangúak, de azért kedvelt és látogatott fogadók közül először az Arany Sast említjük (a mai Országos Kaszinó helyén), melyet az írók «csárdának» hívtak akkoriban. A vidéki urak igen szerették. Jobbfajta szállók voltak még a Fehér Hajó (a Hajó-u. és Bécsi-utca sarkán), a Griff (a mai Pannonia helyén), a Fehér Hattyú (a régi Nemzeti Színházzal szemközt), a Mátyás Király (a mai Rákóci-út és Szentkirályi-utca sarkán) és több más.

A kávéházi élet akkor is élénk volt, mint az egykorú leírásokból tudjuk. A kellemes és szép helyiségekben szívesen időztek az emberek. Legtöbb szállónak megvolt a maga kávéháza, ezeken kívül kedveltek voltak a Casino- (Dorottya-utca, a mai Generali-biztosító T. épületében), a Korona- (a Váci-utcában), a Motz- (a mai Petőfi Sándor-utcában, azonos a híres Pillwax- s egy időben Privorszky-kávéházzal), a Steingassner (a Széchenyi-sétátér mellett), a Fillinger- (a régen eltűnt belvárosi Sebestyén-téren), a Török Császár (u. ott a Rózsa-téren), s a régebben hírhedt, de 1857-ben fényesen átalakított Zrínyikávéház (a mai Astoria-szálló helyén, melyet Lisznyay Kálmán a «pesti kávéházak nagyapjának» nevezett. A mai Városház- és Vármegeyház-utca sarkán volt az Arany Ökör vagy Hauer-kávéház, melynek emeleti helyisége kedvelt találkozóhelye volt az íróknak és színészeknek.

A szállodák előkelő éttermei mellett igen népszerűek és látogatottak voltak a kisebb vendéglők, melyek gyakran szerepelnek egykorú elbeszélésekben és regényekben. Ilyenek voltak a Beleznai-kert (a mai Rákóci-út elején, a Nemzeti Színház oldalán), a Borsajtó vagy Prés (a Kalap-, vagyis a mai Irányi-utcában), a Komló (a Vármegeyház átellenében), az írók kedvelt vacsorázó helye, a Liciniusz (a Dunaparton a Vigadó szomszédságában), hol 24 pengőkrajcárért négyfogásos ebédet lehetett kapni, a Sperrl (a mai Vilmos császár-úton). Az egykorú lapok szerint folytonosan új kocsmák nyíltak meg, egyesek aktuális néven, pl. Tamás bátya kunyhója, Próféta, Észak csillaga (Meyerbeer akkori opera újdonságai után), sőt volt egy Csokonai Vitéz Mihály-hoz címzett vendéglő is.

1853-ban nyitotta meg Kugler Henrik, ki Párisban tanulta a «cukraszatot», pompás boltját a József-téren (a mai Gerbaud őse).

A báli évad nagyon mozgalmas volt minden évben, az ifjúság éppen úgy mulatott és táncolt, mint a régi boldogabb időkben. 1851-ben a Magyar Hírlap február 4.-én jelenti, hogy addig 128 táncvigalom volt a fővárosban, az 1857-es Hölgyfutár szerint pedig január 26-án harminc bált tartottak. A kisebbeket az Európa-szállóban, vagy az u. n. Lloyd-teremben (a mai Generali-palota), a nagyokat, főként az álarcosbálokat a Nemzeti Színházban rendezték. Buda legnagyobb bálterme az «országház» volt (ma a belügyminiszterium díszterme). Ezenkívül még sok helyen táncoltak (a Tigrisben, Sperrlben stb.), de ezek már nem voltak elit-bálok. A termetet fényesen díszítették, egy Lloyd-bál teremdíszítése pl. 1600 pengő-forintba került. A bálók többnyire igen látogatottak voltak, — néha kétezer ember is megfordult egy-egy «operabálon» — és szép összegeket jövedelmeztek jótékony célra. Nyáron a császárfürdői bálók voltak igen népszerűek.

Nem hiányoztak egyéb multságok sem. A külföldi cirkusz-társulatok

gyakran megfordultak Pesten, legkedveltebb volt köztük a híres Renz-féle cirkusz. A lóversenyeket, melyek 1848 óta szüneteltek, 1852-től kezdve újra megtartották, s ezzel mozgalmasabbá tették a főváros életét s emelték idegenforgalmát. Télen a városligeti tavon akkor is vígan folyt a korcsolyázás.

Hogy a kártyázást sem hanyagolták el a Bach-korszak fiai, azt világosan bizonyítja egy miniszteri rendelet, mely a «färbli», «macao» és «halberzwölf» játékokat, valamint a «hanzli»-nak nevezett tekejátékot megtiltotta, s tiztől kilencszáz forintig terjedő bírsággal sújtotta.

A számos fővárosi és vidéki kaszinó akkor is kedvelt gyülekező helye volt a társadalom különféle osztályainak élén Széchenyi Nemzeti Casinójával, mely a Lloyd-épületbeli fényes termeiből a dorottyaútcái Vogel-házba költözött, szerényebb helyiségbe. Előbbi helyét a kereskedők kaszinója foglalta el.

A kortárs Vadnai Károly szerint a társasélet is elég élénk volt a fővárosban. Látogatottak voltak Hollósy Kornéliának s Kaiser-Ernstnének, a híres énekesnőknek estélyei, Bulyovszky Gyulánének, a jeles drámai színésznőnek ebédei, Tóth Kálmánné teaestélyei, Jókai és Szigligeti svábhegyi szüretei.

1853-ban nálunk is elterjedt a külföldön divatos asztaltáncoltatás (table moving), mely rendkívül foglalkoztatta az embereket, még azokat is, akik nem hittek a szellemekkel való ilyen érintkezés lehetőségében, pl. Arany Jánost. A *Hölgyfutár* szerint még kávéházi asztalokkal is próbálkoztak. Az újságokban viták indultak meg a rejtélyesnek látszó jelenségről.

A különféle régi és újonnan alakult egyesületeknek és társulatoknak is nagy volt akkor a jelentőségük, mert az értelmiség tagjai ezeknek keretén belül fesztelenebbül érintkezhettek egymással. Ilyenek voltak (csak a fontosabbakat említve): a Magyar Tudományos Akadémia (Tudós Társaság), bár nyilvános üléseket nem tarthatott és tagokat nem választhatott, a Természettudományi Társulat, Földtani Társulat, az Iparegylet, az Országos Gazdasági Egyesület, a Pesti Nőegylet, az Országos Erdészeti Egyesület, az Erdélyi Gazdasági Egyesület, a Nemzeti Lovaregylet, a Hegyaljai Társulat (a bortermelőké) és a br. Wenkheim Béla alapította csákói vadászegylet Békésmegyében.

Nyáron a vidéki fürdők voltak a fővárosi és vidéki tehetősebb úri családok üdülő és mulatóhelyei, így első sorban Balatonfüred híres Annabáljaival, Schmecks (Tátrafüred, vagy amint akkor nevezni szerették: Tátrakiesd), Parád, Buziás és sok más fürdőhely, melyeknek élénk életéről az egykorú lapok fürdői levelei számolnak be.

Ugyancsak a lapok tömérdek vidéki leveléből látjuk, hogy milyen volt az akkori kisvárosi élet. Mindenesetre szűkkörű és kezdetleges volt, a fővárosinak csak halvány visszatükröződése, de kedves, patriarchális, mozgalmas, és több tekintetben magyarabb, mint amaz.